

12. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
13. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития / В.К. Симоненко. – К. : «Наукова думка», 1997. – 263 с.
14. Снайдер Л. Регіоналізм // Політологічний енциклопедичний словник. – К. : Генеза, 1997. – С. 293.
15. Кучеренко Т.В. Регіональний фактор у політичному процесі України / Т.В. Кучеренко. – Харків, 2001. – 20 с.
16. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України (Проект Київського центру Ін-ту Схід–Захід) / С. Максименко, Є. Кім. – К. : Логос, 2000. – С. 31.
17. Кушнір М.О. Етапи розвитку українського регіоналізму: інституційно-правові етапи / М.О. Кушнір // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 4. – С. 56.
18. Стойко О. Регіональна політика України: стан і перспективи / О. Стойко // Віче. – 2015. – № 14. – С. 15.

КАТКОВА Т. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та історії
(Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»)

УДК 347.155

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ РОБОТІВ: ВИГАДКА ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Стаття присвячена аналізу сучасного стану та перспектив правового регулювання робототехніки. Розглядається питання про можливість надання роботам правосуб'єктності. Автор вважає, що перспективним є обговорення громадянським суспільством етики робототехніки та підготовка проекту внесення змін до Цивільного кодексу України в частині розвитку робототехніки.

Ключові слова: правосуб'єктність, роботи, права роботів, об'єкт права, суб'єкт права, юридичні особи.

Статья посвящена анализу современного состояния и перспектив правового регулирования робототехники. Рассматривается вопрос о возможности предоставления роботам правосубъектности. Автор считает, что перспективным является обсуждение гражданским обществом этики робототехники и подготовка проекта внесения изменений в Гражданский кодекс Украины в части развития робототехники.

Ключевые слова: правосубъектность, роботы, права роботов, объект права, субъект права, юридические лица.

The article is devoted to the analysis of the current state and prospects of legal regulation of robotics. The question of the possibility of granting legal personality to robots is under consideration. The author believes that it is promising to discuss the ethics of robotics by civil society and prepare a draft amendment to the Civil Code of Ukraine regarding the development of robotics.

Key words: legal personality, robots, robot rights, object of law, subject of law, legal entities.

Вступ. Питання використання роботів набувають особливої актуальності у світлі вибухового росту індустрії робототехніки. Сьогодні роботи залишають заводи та лабораторії та виходять на наші дороги, в наше небо, офіси та дома. Ми знаходимося в центрі революції робототехніки. Популярні технологічні компанії інвестують мільярди в робототехніку та штучний інтелект, збільшилась кількість

патентних заявок на роботів. У ЗМІ майже щодня з'являються статті, присвячені автомобілям без водіїв або дронам.

За таких умов однією з наукових проблем сучасної юриспруденції є проблема визнання правосуб'єктності роботів, яка широко обговорюється по всьому світу. Проблема із законодавчим регулюванням роботів пов'язана із складністю самого об'єкта регулювання. «Роботи», або «роботи-агенти», або «електронні особистості» – це нові істоти, які мають бути введені у правовий порядок, не зашкодивши іншим правовим інститутам та не помилившись із ідентифікацією цієї істоти.

Експертне товариство та законодавці мають відповісти на питання, що таке робот та яке місце повинен займати робот в цивільних правовідносинах. Це суб'єкт або об'єкт права? Хто має нести відповідальність за шкоду, завдану, наприклад, безпілотним літальним апаратом, автомобілем або андроїдом?

Серед науковців та юристів-практиків, які розглядали тему правового регулювання роботів в Україні та Росії, слід відмітити праці: А. Іванова [1], Е.Н. Ірської та К.О. Белякова [2], О. Суліна [3], С. В. Тімінського [4], О. Р. Шишки [5]. Особливої уваги заслуговує праця Района Кало [6], який зробив ґрунтовний аналіз судової практики США за декілька десятиліть щодо використання роботів. І хоча прецедентне право має свою особливу природу, досвід звернення до судів з приводу відшкодування шкоди, завданої роботами, є досить корисним для розгляду питання про правове регулювання статусу роботів.

Постановка проблеми. Отже, мета цієї статті – аналіз сучасного стану правового регулювання використання роботів та перспективи подальшого удосконалення цивільного законодавства у сфері робототехніки.

Результати дослідження. Слід зауважити, що слово «робот» походить від чеського *robot* – тяжкий, підневільний труд. Слово «робот» придумав чеський письменник Карел Чапек та його брат художник Йозеф. Вперше воно було використано в п'єсі Чапека «R.U.R.» (Росумські Універсальні Роботи), написаної в 1920 р. Дія п'єси розгортається на фабриці, що виробляє людиноподібні організми. Роботи Чапека були не скільки машинами, скільки штучно створеними живими істотами. Зовні вони були схожі на людей, вмели думати та розмовляти. Складові частини тіл роботів виготовлялися окремо, а потім з'єднували один з одним. Праобразом фабрики став автомобільний завод [7, с. 148].

Родоначальником «етики роботів» став Айзек Азімов. У 1942 р. він вперше точно сформулював та записав в невеликому оповіданні «Хоровод» три головних закони робототехніки: 1. Робот не може спричинити шкоди людині або своєю бездією припустити завдання шкоди людині. 2. Робот має коритися командам людини, якщо вони не суперечать першому закону. 3. Робот повинен піклуватися про свою безпеку, але тільки до тих пір, поки це не суперечить першому і другому законам. Із часом Азімов доповнив до трьох головних законів ще один, нульовий. Його назва вказує на найголовніше положення серед інших. Відповідно до нульового закону робот не повинен спричинити шкоди людству або своєю бездіяльністю допустити, щоб людству була спричинена шкода [7, с. 152].

Ці закони декілька десятиліть активно обговорюються науковою спільнотою та за останній рік ми можемо спостерігати, що на цю тему звернули увагу в ООН та Європейському Союзі.

Так, Всесвітня комісія ЮНЕСКО з етики наукових знань та технологій (КОМЕСТ) в 2016 р. опублікувала «Попередній проект доповіді КОМЕСТ з етики робототехніки», в якому розглядаються етичні питання, пов'язані з використанням автономних роботів та їх взаємодією з людьми. Як відмічається в доповіді, скоріше за все, автономія роботів зросте до такої ступені, що буде необхідно вбудовувати їм систему етичних норм шляхом програмування за допомогою етичних кодів, спеціально розроблених для попередження небезпечної поведінки (наприклад, нанесення шкоди людям або навколишньому середовищу [8]).

Європейський парламент взяв до розгляду проект Резолюції про правовий статус роботів як «електронної особистості (електронної особи)». Проектом Резолюції пропонується покласти основну відповідальність на виробника та зобов'язати виробників та власників таких безпілотних автомобілів мати страховку. Однак він також передбачає розподіл відповідальності між виробником і власником, залежно від ситуації. Документ передбачає наділення роботів статусом «електронних особистостей», які мають специфічні права і обов'язки. Резолюція встановлює загальні етичні принципи розвитку галузі робототехніки і штучного інтелекту для використання в громадянському суспільстві, які мають бути враховані при соціальному, екологічному впливі й впливі на здоров'я людей робототехніки і могли б забезпечити відповідність дій роботів правовим, етичним стандартам і стандартам безпеки. Наприклад, стосовно питань безпеки Резолюція передбачає зобов'язання для розробників роботів інтегрувати в механізм аварійний вимикач із метою їх миттєвого відключення в надзвичайних ситуаціях.

У цілому Резолюція має на меті врегулювати правове становище роботів у людському суспільстві, для чого пропонується:

- 1) створити спеціальне Європейське агентство з робототехніки і штучного інтелекту;

- 2) дати нормативне визначення «розумному автономному роботу»;
- 3) розробити систему реєстрації найбільш просунутих роботів разом із системою їх класифікації;
- 4) зобов'язати розробників роботів надавати гарантії відсутності ризику отримання травм або шкоди від роботів;
- 5) розробити нову структуру звітів для компаній, які потребують роботів, про вплив робототехніки і штучного інтелекту на економічні результати компаній [9].

Отже, на міжнародному рівні підкреслюється, що здатність роботів до автономності є умовою надання їм етичних норм.

Р. Кало у своїй праці «Роботи в американському праві» надає визначення робота як машини з трьома якостями: 1) робот може відчувати своє середовище; 2) робот має здатність обробляти інформацію, яку він відчуває; 3) робот організований, щоб діяти безпосередньо в середовищі, яке його оточує. Парадигма «почувай, думай, дій» найкращим чином відображає те, як роботи відрізняються від попередніх технологій, таких як ноутбук [6, с. 6].

Ця теза заслуговує на увагу, але за певних умов. Тому що дитина теж може відчувати, думати та діяти. Враховуючи фізичні та психічні особливості зростання людини, закон встановлює коло прав та обов'язків, зокрема часткову дієздатність для малолітніх осіб, неповну дієздатність – для неповнолітніх осіб. За умов, коли андроїди будуть автономними та відчувати, думати і діяти, виникає складне питання, який обсяг правосуб'єктності може надати їм людина в недалекому майбутньому: лише особисті немайнові права або особисті немайнові та особисті майнові права? Робот із моменту створення має набувати повної, часткової або неповної дієздатності? Чи повинен мати робот особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності?

На сьогодні відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України «об'єктами цивільних прав є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага». Відповідно до Розділу II «Особи» Книги першої «Загальні положення» Цивільного кодексу України суб'єкти – це фізичні особи, юридичні особи, держава та територіальні громади [10]. Отже, питання: робот – це об'єкт, із приводу якого здійснюються правочини, або активний суб'єкт, що є учасником цивільного обігу, або дещо інше?

Якщо товариство експертів та законодавці дійдуть висновку, що робот може виступати виключно в якості об'єкта, фактично його роль може бути прирівняна до майна. У цьому випадку зміни, які будуть прийматися в законах різних країн, складно назвати революційними. Перелік об'єктів цивільних прав поповниться ще одним найменуванням, та цим проблема здебільшого буде вичерпана. Кожен об'єкт цивільних прав має свої особливості в правовому регулюванні, такі особливості будуть мати і роботи, але в цілому перевероту в мисленні така ідентифікація роботів не створить [3]. У цій системі юридичних координат будуть визначені права та обов'язки розробників, власників та осіб, що експлуатують роботів. У такий спосіб розв'язується питання використання автономних транспортних засобів, так званих «соціальних» та хірургічних роботів.

Інша справа, якщо роботів віднесуть до суб'єктів права. Суб'єкти володіють правоздатністю, тобто можуть мати права та обов'язки, а в певних випадках – нести відповідальність.

Прихильники визнання правосуб'єктності роботів в якості історичної аналогії приводять приклад саме конструкцію юридичної особи, яка довгий час вважалася штучною конструкцією. Родоначальником такого підходу прийнято вважати римського папу Інокентія IV. В 1245 р. на питання про можливість відлучення корпорації від церкви він заявив, що корпорація не має душі, а існує лише в уявленні людей, будучи *persona ficta* або *corpus mysticum*, тобто фіктивною, не існуючою в реальності особою.

Таким чином, під час вирішення питання про правосуб'єктність робота можна не приймати до уваги такі фактори, як наявність або відсутність у робота внутрішньої волі, самосвідомості та інших подібних якостей. Хоча деякі дослідники цієї проблеми торкаються, пропонуючи гіпотезу про існування деякого морального права для визнання будь-якого суб'єкта права з боку правової системи.

Юридичні особи є соціальними системами, в той же час як комп'ютери – це інформаційні системи. Але існує одна ключова схожість: у випадку з організаціями проблема полягає у відмежуванні сутності та дій юридичної особи від сутності та дій його засновників. Іншими словами, здатність до колективних дій в суспільстві складає її сутність. У випадку з комп'ютерами проблема також полягає у відмежуванні сутності та дій комп'ютера від людей, що здійснюють над ним контроль. Тому завданням для правової політики є надання правосуб'єктності інформаційним системам, які вже мають здатність до автономних дій [4, с. 298].

У професійному співтоваристві активно обговорюється створення першої децентралізованої автономної організації (Decentralized Autonomous Organizations, DAO) – по суті, електронної юрособи. Причина такої уваги очевидна: це одна з перших компаній, яка управляється за допомогою

самовиконуваних розумних контрактів (smart contracts), без традиційних органів, на кшталт генерального директора чи ради директорів. У звичній компанії її діяльність і взаємодія з акціонерами регулюються законом, статутом, корпоративною угодою та іншими документами. У децентралізованій корпоративній правлі написані у вигляді програм самовиконуваних контрактів. Наприклад, DAO створюється за допомогою контракту-програми, яка регулює прийом криптовалюти, що використовується для фінансування та діяльності організації, а також конвертацію прийнятої криптовалюти в токени (аналог акцій в традиційній компанії).

Розумні контракти регулюють і управління автономної організації. Код програми визначає, як приймаються рішення про угоди компанії (вона займається інвестуванням в технологічні стартапи), про розподіл прибутку. Код визначає кворум при голосуванні, терміни його проведення і т.д. Правила зміни програмного коду, керуючого DAO, можуть бути такими ж, як і правила щодо статуту і внутрішніх документів звичайної компанії. Невеликі зміни (наприклад, виправлення дрібних помилок) вносяться без голосування акціонерів. Для більш серйозних правок буде вимагатися згода більшості власників токенів. Ці правила будуть вшиті в програму.

Поки DAO не вписується у звичні корпоративні моделі, так як не є юрособою в розумінні держави. Тому її функціонал обмежений автоматизацією відносин, що первісно відбуваються тільки в цифровому світі (наприклад, угоди з криптовалютою) або щодо оцифрованих об'єктів реального світу (наприклад, реєстри майна, бази даних погоди, статистики тощо).

Як зауважує А. Вашкевич, поки непросто уявити, як DAO вбудовується в бізнес. Однак теоретично вже зараз можна пропрацювати такі моделі. Один із підходів — спробувати синхронізувати діяльність DAO і звичайної компанії за допомогою корпоративного договору (наприклад, щодо порядку голосування, переходу акцій при зміні контролю в DAO). Інший варіант — використати поєднання унітарної юридичної особи (в якому засновники не мають такого ж впливу на організацію, як акціонери корпорацій) з різними контрактними конструкціями, при яких права власників токенів регулюються загальним для всіх договором приєднання.

Але все це, по суті, є спробами наділити DAO можливостями класичної юрособи. Повноцінний розвиток цифрових корпорацій вже потребує активного сприяння держави. Етапи вбудовування DAO в офлайнову реальність можуть бути такими.

Проміжний етап – наділення DAO обмеженою правоздатністю (як англійські LP – Limited partnership, командитне товариство). Організації зможуть бути акціонерами і виконавчими органами офлайнових компаній, при цьому такі компанії будуть власниками активів у реальному світі, платниками податків і т.д. Це не вимагає істотних змін законодавства, крім перегляду деяких корпоративних інститутів.

Нарешті, DAO набуде повну правоздатність, як у звичайних юрсіб (зможе бути стороною в угодах, виступати в суді тощо). Але це потребує серйозного редизайну правової системи — від змін цивільного, корпоративного та податкового законодавства до переробки всієї інфраструктури (технічних засобів, персоналу) [11].

Висновки. Підсумовуючи, автор вважає, що вкрай актуальним буде розробка проекту внесення змін та доповнень в Цивільний кодекс України в частині розвитку робототехніки. Перед підготовкою такого законопроекту, на думку автора цієї статті, має бути проведено опитування серед усіх зацікавлених осіб з питань, що стосуються штучного інтелекту та статусом роботів, як учасників (або об'єктів) цивільного обігу.

Сподіваємося, що науковцям Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» вдасться підняти тему правового регулювання робототехніки на новий рівень та закласти основи для майбутніх обговорень, яких буде ще багато, враховуючи складність та новизну поставленого завдання.

Список використаних джерел:

1. Иванов А. Мечтают ли андроиды об электроовцах? / А. Иванов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://zakon.ru/blog/2017/2/15/mechtayut_li_androidy_ob_elektroovcah.
2. Ирискина Е.Н., Беляков К.О. Правовые аспекты гражданско-правовой ответственности за причинение вреда действиями робота как квазисубъекта гражданско-правовых отношений / Е.Н. Ирискина // Гуманитарная информатика. – 2016. – № 10. – С. 63–72.
3. Сулин А. Законы о роботах: текущее состояние и тренды А. Судин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.comnews.ru/content/106505/2017-03-30/zakony-o-robotah-tekushchee-sostoyanie-i-trendy-aleksey-sulin-upravlyayushchiy-partner-yuridicheskoy-firmy-axis-pravo>.
4. Тиминский С.В. Может ли компьютер быть субъектом права? / С.В. Тиминский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ssc.smr.ru/media/ipuss_conf/06/5_09.pdf.
5. Шишка О.Р. Соматичні права та перспективи розвитку їх в Україні / О.Р. Шишка // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – С. 284.

6. Ryan Calo Robots in American Law. Legal Studies Reserch Paper No.2016-04. – 44 p.
7. Стив Паркер Роботы. Большая энциклопедия. – Machaon, 2016. – 176 с.
8. Preliminary draft report of COMEST on robotic ethics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : unesdoc.unesco.org/images/0024/002455/245532E.pdf.
9. Електронна особистість: навіщо ЄС обговорює права роботів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/01/24/7060539/view_print/.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ssc.smr.ru/media/ipuss_conf/06/5_09.pdf.
11. Вашкевич А. Електронна особа / А. Вашкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/51750>.

ПОЛАТАЙКО І. В.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

УДК 340.5

ВТІЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ АНГЛІЇ

У статті досліджено особливості втілення правової ідеології у законодавчих актах та юридичній практиці Англії. Таке дослідження проведене у рамках чотирьох етапів розвитку англійської правової системи. За результатами дослідження автором обґрунтовано вплив правової ідеології Англії на подальший розвиток правової ідеології англо-американської правової сім'ї.

Ключові слова: ідеологія, правова ідеологія, правова ідеологія Англії, англо-американська правова сім'я, правова ідеологія англо-американської правової сім'ї.

В статье исследованы особенности воплощения правовой идеологии в законодательных актах и юридической практике Англии. Такое исследование проведено в рамках четырех этапов развития английской правовой системы. По результатам исследования автором обосновано влияние правовой идеологии Англии на дальнейшее развитие правовой идеологии англо-американской правовой семьи.

Ключевые слова: идеология, правовая идеология, правовая идеология Англии, англо-американская правовая семья, правовая идеология англо-американской правовой семьи.

In the article the features of the embodiment of legal ideology in legislative acts and legal practice of England are investigated. This study was conducted within the four stages of the development of the English legal system. Based on the results of the research, the author substantiated the influence of England's legal ideology on the further development of the legal ideology of the Anglo-American legal family.

Key words: ideology, legal ideology, legal ideology of England, Anglo-American legal family, legal ideology of the Anglo-American legal family.

Вступ. Правові сім'ї сучасності загалом та правові системи окремих держав не можуть розвиватись без ідеологічної підсистеми, основу якої становить правова ідеологія та ідеологічні засади, які до неї входять. Це пов'язано з тим, що державотворчі та правотворчі процеси завжди базуються на певному ідеологічному підґрунті. У такому контексті правова ідеологія окремих розвинутих держав світу може впливати на державотворення та правотворення цілої правової сім'ї чи окремої групи держав,

